

באהלה של תורה / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים

"מקל שקד אני רואה"

ההשוואה בין כ"א ימי בין המצרים לכ"א הימים שמראש השנה עד הושענא רבה!

"וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר מַה אַתָּה רֹאֶה יְרֵמְיָהוּ וְאָמַר מִקֵּל שְׁקָד אֲנִי רֹאֶה" (ירמיה א, יא)

"מבראשית עד י"ז בתמוז מפטירין ההפטרות המדברות בענין הפרשיות דומה בדומה כו', משם ואילך לפי הזמן ולפי המאורע, דהיינו תלתא דפורענותא ושב דנחמתא ותרתי דתיובתא, תלתא דפורענותא כנגד ג' שבועות של פורעניות מי"ז בתמוז עד ט' באב, וסימן דש"ח, ד'ברי ירמיה (שם א, א), שימעו דבר ה' (שם ב, ד), חיזון ישעיה (ישעיה א, א), לפני ט' באב. ומפטירין באלו, מפני שעיקר הנביאים שניבאו על החורבן הם ישעיה וירמיה מפטירין בנבואתם" (לבוש תכח, ח).

*

כל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל ביוה"כ

א] נפתח את המאמר בהערה בדברי הגמ' בתענית (ל, ב), שם מובא מימרא מופלאה: "רשב"ג אומר כל האוכל ושותה בתשעה באב כאילו אוכל ושותה ביום הכפורים".

וצ"ב מהו הדמיון וההשוואה ביניהם, הרי ודאי חומר האיסור שבשניהם אינו דומה כלל שזה דאורייתא וזה דרבנן, רק שעומק הענין שוה שכשם שכל אדם מבין שאוי לו למי שאוכל ביוה"כ (וכמו שאנו רואים שגם אלו שרחוקים מתורה ומצוות אינם אוכלים ביוה"כ) כמו"כ אוי לו לאדם שאוכל בתשעה באב וצ"ב.

"מקל שקד אני רואה"

ב] נפתח תחילה בדברי הטור (או"ח סי' תקנא) שכותב לבאר את התקופה שמי"ז תמוז עד ט' באב, והביא בשם הירושלמי מה יש ביניהם בין י"ז בתמוז לט' באב? כ"א יום משהובקעה העיר עד שחרב הבית. והגר"א (שם) הביא מה דאיתא בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) אמר ר' אבינא סימנא "מקל שקד אני רואה" (ירמיה א, יא) מה הלז הזה משעה שהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו כ"א יום כך כו', ולכן נהגו להחמיר בכמה דברים.

ע"פ בקהלת (יב, ה) שנאמר "וינאץ השקד", אמרו חז"ל במדרש (פתיחה לאיכה רבה): "זו נבואתו של ירמיה, ה"ה"ד (ירמיה א, יא) "ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר מקל שקד אני רואה". א"ר אלעזר מה סימנו של שקד זה? משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום, כך מי"ז בתמוז עד תשעה באב כ"א יום".

ובמדרש קהלת (רבה יב, א) איתא: "מה השקד הזה משעת שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ"א יום, כך כל גזירה לא היתה אלא מי"ז בתמוז עד ט' באב" (ועי' במהרש"א ביומא (עז, א) שכתב שעל כן צרתן של שונאי ישראל הוא מספר כ"א יום ע"ש).

ואיתא בזוהר (זוה"ח ש"ה"ב, ב) שזהו לשון "שקד" כמא דאת אמר (דניאל ט, יד) "וישקוד ה' על הרעה"¹.

וראה במהרש"א בר"ה (יח, ב) שהביא בשם הירושלמי דלכו"ע יש בין צום הרביעי לצום החמישי כ"א יום מדכתיב "מקל שקד אני רואה". ולפי המ"ד שסובר שבט' בחודש תמוז נבקעה העיר הוא סובר שהבית נחרב בא' באב.

כנגד כ"א הימים בתשרי (מר"ה עד הו"ר) - המו"מ עם סבא דבי אתונא

ג] והנה המהרש"א בבכורות (ח, ב) כותב שעשרים ואחד יום של ימי בין המצרים עומד כנגד עשרים ואחד יום של ימי הדין בחודש תשרי.²

שם בגמ' מובא דסבי דבי אתונא הביאו קמי דרבי יהושע בן חנניה תרי גביני ושאלן הי דעיזא אוכמתי והי דעיזא חיוורת? וריב"ח הביא לפניו תרי גביני ושאלן הי דעיזא אוכמתי והי דעיזא חיוורת.

וביאר המשא ומתן ביניהם ביאר המהרש"א שם, ע"פ מה שאמרו שתרנגולת לכ"א יום וכנגדו בלזו וזהו "מקל שקד אני רואה" שהם כ"א הימים בין י"ז בתמוז עד ט' באב, והם רמזו לו ימים הללו בזוגיתא אוכמתא ע"ש הגלות. ולפי שיש עוד כ"א ימי סליחה ושמחה מא' דר"ה עד כ"א תשרי יום הושענא רבה שהוא יום גמר החתימה, וימים הללו רמזו לו בזוגתא חיוורתא ע"ש ליבון עונות. ואמרו לו הרי שני הבצים לבנים ואין ניכר איזה מהשחורה ואיזה מהלבנה, וגם לכם מקרה אחד יקרה את כולן שהפורעניות והטובות שוים בימים בשיעור שוה כ"א יום, ואין כאן מקום תקוה לכם.

ולזאת השיב להם בדוגמא של שני עיזים, ובא לרמז להם על שני השעירים שהביאו ישראל ביום הכפורים, החיוורתא שהיתה לה' והאוכמתא שהיתה לעזאזל, והגבינה שהיא התולדה מהן שניהן לבנים, כי גם השעיר לעזאזל היה מלבין עונותיהם של ישראל שנאמר "ונשא השעיר וגו'" וכמו שאמרו (יומא סז, א) שהיו קושרין לו חוט של זהורית וכיון שהגיע למדבר היה מלבין. וכמו"כ גם בבי' זוגיתא ששניהם תולדתם לכ"א יום תולדות שניהם הם ביצים לבנים, כי כמו שהכ"א יום שמר"ה עד הושענא רבה תולדתו הוא ליבון עון וכפרה, כמו"כ גם הכ"א יום שמי"ז בתמוז עד ט' באב תולדתו הוא ליבון עונות כי הצרות ויסורין מכפרין עכ"ד.

"והתודו את עונם"

¹ בעיקר הענין אם לשון "שקד" מוזכר לרעה או לטובה, יעוי' ברבינו בחיי (במדבר יז, כג) ובפר"ח (תעג, ה בסופו) בזה.

² באמת סך תקופת ימי בין המצרים עם יום ט' באב עצמו עולה כ"ב ימים. וביאר בזה רבי צדוק הכהן (צדקת הצדיק אות קעא) שגם תקופת ימי הדין כולל כ"ב ימים עם שמיני עצרת [והוסיף ששמחת תורה בחו"ל הוא נגד י' באב דאמר ר' יוחנן (תענית כט, א) אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי כו']. וביאר שט' באב הוא כנגד שמיני עצרת שאמרו חז"ל (תנחומא פנחס טז) אני ואתם כמו לעתיד "ה' בדד יחננו וגו'" ההיפך ממש מטי' באב.

ויש להוסיף מש"נ במאמרים לסוכות ששמי"ע הוא המקיים של כל תקופת הכ"א ימים. וכמש"כ הגר"א (משלי לא, כה) לבאר מה שנאמר "עזו והדר לבושה ותשחק ליום אחרון" שיעזו' זה ר"ה ויוה"כ, 'הדר' זה סוכות, ומי שעבר בהצלחה את הימים הללו שוחק ביום אחרון שהוא שמי"ע. וכנגד זה גם עבודת הכ"א ימים של ימי בין המצרים שהם הקדמה והכנה ליום ט' באב עצמו שאז נוהגים כמו אבלים ממש ומכח זה בא הנחמה שזהו התכלית המבוקש כמש"נ במקו"א (מאמר "תשעה באב איקרי מועד").

ד] והענין הוא, כי הנה התפיסה הפשוטה היא שימי האבל והצער המה היפך ממהותן של ימי השמחה של המועדים. והיינו דכמו שימי המועדים מבאר הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פרק שביעי) שמהותן הוא מה שחוזר ומאיר בהם מעין האור שהאיר אז, כך הם גם ימי האבילות, והרי הם דומים לימי אבילות (יארצייט) שיש לאדם על ז' קרובים. וכך באמת משתמע בפשטות ממה ששינו בגמ' במגילה (ה, א) שט' באב שחל בשבת מאחרין ולא מקדימין כי אקדומי פורענות לא מקדמין.

וכך היו סבורים סבי דבי אתונא ולפיכך רמזו בזה לבי' בצים לבנות שאין ניכר איזה באה מהשחורה ואיזה באה מהלבנה, וטענתם בפייהם שגם לנו מקרה אחד יקרה את כולן שימי הפורענות וימי הטובות שוים הם ועל כן אין לנו מקום תקוה.

אמנם כבר כתב החת"ס (שו"ת או"ח סי' רח) להוכיח שלא יתכן שחז"ל קבעו את ימי בין המצרים דוגמת מועד חדש, דמנא להו לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיוצא בו בתורה. בשלמא לקבוע יום שמחה ביום טובה כגון חנוכה ופורים דאורייתא הוא מק"ו כדאיתא בגמ' במגילה (יד, א) משיעבוד לגאולה אמרינן שירה בפסח ממיתה לחיים לא כ"ש, אבל לקבוע אבל עולם על צער לא מצינו כיוצא בו.³

וכתב שעל כרחק שהימים הללו לא באו זכרון על הפורענות אלא על התשובה הוקבעו וכמו שנאמר (ויקרא כו, מ) "והתודו את עונם". וכמשי"כ הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"א): יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר "והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'" עכ"ל.

ועפ"ז כתב המשנ"ב (תקמט, א) שאין התענית אלא הכנה לתשובה. ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית כמשי"כ באנשי ניונה (יונה ג, י) "וירא ד' את מעשיהם" ואמרו חז"ל (תענית טז, א) "את שקם ואת תעניתם" לא נאמר אלא "את מעשיהם". ולכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר ע"כ.

וכתב החת"ס דמכיון שימי התענית המה ימי תשובה ותיקון לסיבת הפורענות, על כן נוהגים לומר וידוים וסליחות באותן הימים (חוץ מט"ב דאיקרי מועד) משום שנקבעו על התשובה, ותענית מסוגל לכפרה ותשובה ובוודאי אבוהון דכולהון יום הכפורים.

ועפ"ז מבואר מה שרמז להם רבי יהושע בן חנניה, שכמו הכ"א ימים שבין ר"ה להושענא רבה תולדתן הם ליבון עון וכפרה, גם הכ"א יום שמ"ז תמוז עד ט' באב תולדתן הם ליבון עונות, וזה עצמו סיבה לישועה.

ויתכן שזהו עומק כונת חז"ל שאמרו (ירושלמי יומא פ"א ה"א) ש"כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב". שבאו להורות בזה שאין העבודה ימי זכרון לבית שנחרב כבר בעבר, אלא הימים הללו העבודה היא ימי עבודה של הכשר ותיקון כדי לבנות את הבית שוב. וממילא כל דור שלא נבנה בימיו והיינו שלא עמדו במשימה אשר היתה מוטלת עליהם הרי זה נידון כאילו נחרב בימיהם.

ובגמ' בתענית (ל, א) מובא שכך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חרבה במלח ויושב בין תנור לכיריים ואוכל ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. וביאר המהרש"א שם דמה שאמרו "ודומה כמי שמתו מוטל לפניו" ר"ל שלא היתה לו כאבילות ישנה.

זמני תשובה ממשמשים ובאים

[ה] וכד נתבונן נראה שגם עיקר העבודה של ימי בין המצרים שוה היא לעיקר העבודה של ימי התשובה.

שני צירים מרכזיים יש בעסק ימי התשובה: א) תפילה ובקשה לגילוי כבוד מלכותו בבריאה. "ובכן תן פחדך" מלוך על כל העולם כולו בכבודך" "וידע כל פעול כי אתה פעלתו". ב) עסק ה'תשובה' עצמה, שכבר ביאר המב"ט (בספרו 'בית אלקים') ששורשו ומהותו הוא לשוב ולהתקרב אל ה' ואכ"מ.

כך גם בימי בין המצרים העבודה היא סובב שני הדברים הללו, וכמו שנתבאר במקו"א (מאמר "החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי") ששני ענינים ארעו בחורבן הבית: א) שריפת ההיכל – שהוא ביטוי למקום גילוי כבוד מלכותו כמשי"נ (תהלים כט, ט) "ובהיכלו כולו אומר כבוד". ב) חורבן הבית – שהוא ביטוי לקירבה שהיה לישראל עם הקב"ה בזמן שהיה בית המקדש קיים וכמשי"נ (ישעיה נו, ז) "כי ביתי בית תפילה", ואילו מיום שחרב ביהמ"ק אמרו חז"ל (ברכות לב, ב; ב"מ נט, א) שנעלו שיערי תפילה.

ועל כן העבודה המוטלת על האדם בימי בין המצרים הוא הכרה בשני החסרונות הללו והתבוננות לתיקון והכשר המעשים אשר גרמו איבוד לשני מעלות טובות הללו. ורק מי שקיים עבודה זו בכ"א ימי בין המצרים להתבונן ולהכיר בזה, יוכל לעמוד בכ"א ימי הדין לבקש על גילוי מלכותו יתברך ולהצליח להתקרב אליו יתברך.

אך האדם שלא התבונן בזה ולא הכין את עצמו להכיר בזה – כמה אנו רחוקים ממנו יתברך – וכמה כבוד שמים חסר בבריאה, לא יוכל בנקל לקיים שובה אל ה' – ולא יוכל לעמוד בימי הדין ולבקש "גלה כבוד מלכותך". ועל כן אמרו חז"ל ש"האוכל בט' באב הרי הוא כאוכל ביוה"כ".

נמצא שכ"א ימי בין המצרים הם ההכנה לכ"א ימי התשובה. דורשי רשומות אמרו ש'תמוז' הוא ר"ת זמני תשובה ממשמשים ובאים.

ומוסיף הג"ר צדוק הכהן (צדקת הצדיק אות קעא) דבר חידוש נפלא, שמאחרי ט' באב עד ראש השנה יש מ"ט ימים⁴ של ספירה דוגמת מ"ט הימים שבין פסח לשבועות שזהו זמן של קיום כמבואר בחינוך (מצוה של) וברמב"ן (במדבר ל, ג).

א"כ נמצא שכ"א ימי בין המצרים הוא תקופת ההכנה. ואח"כ יש תקופה של "שבעה דנחמתא" – שבעה שבועות שהם מ"ט ימים שזהו תקופה של קיום ההכנה. ואח"כ בא תקופת העבודה בפועל בכ"א ימי התשובה.

לתגובות: 5322906@gmail.com

³ ראה בנפח"ח (א, ו) שהאריך ביסוד זה שאין כח ביד מאן דהו לקבוע להוסיף ימים של מועדים חדשים, ושם הביא מקור לקביעות ימי החנוכה.

⁴ החשבון הוא כ"ט ימים של חודש אלול ועוד עשרים ימים מ"י אב עד סוף החודש. וצ"ל שיום העיבור של החודש (לי אב) אינו בחשבון, וראה בגמ' ברי"ה (ו, ב) מה שמבואר לגבי ימי העיבור במ"ט הימים שבין פסח לשבועות.